

тивної діяльності суб'єктів системи забезпечення національної безпеки, дозволяє спрямовувати процес на створення більш сприятливих умов для захисту національних інтересів України. У цьому процесі основний принцип матеріалізму виступає у нерозривній єдності з принципом розвитку.

1. Демин В.Н. Принципы математической диалектики в научном познании / Демин В.Н. – М., Изд – во Моск. Ун-та, 1979. – С.184. 2. Дмитриенко Н.М. О всеобщности законов диалектики / Дмитриенко Н.М. – Брянск, 1967. – С. 6. 3. Моисеев Н.Н. Быть или не быть... человечеству? / Моисеев Н.Н. – М., 1999. – С. 10. 4. Демин В.Н. Цит. работа. – С.129. 5. Энгельс Ф. Карл Маркс: «К критике политической экономии» / Ф. Энгельс // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – Т. 13. – М.: Гос. мзд. политической литературы, 1959. – С. 489-499. 6. Ленин В.И. Карл Маркс / В.И. Ленин // Полн. собрание сочинений. – Т. 26. – М.: Гос. изд. политической литературы, 1961. – С. 58. 7. Правові основи військового будівництва та військово-цивільних відносин: Збірник законодавчих актів з питань національної безпеки і оборони / ред. рада: Г.К. Крючков (голова), Б.А. Андрусюк, В.П. Горбулін та ін. – К.: Парламентське вид-во, 2005. – С.67. 8. Ленин В.И. Фридрих Энгельс // Ленин В.И. Полное собрание сочинений. – Т. 2. – М.: Гос. изд. политической литературы, 1958. – С. 8.

УДК 342.716

К. С. БОРИСОВА

ПРАВО НА ЖИТЛО В СИСТЕМІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Досліджується місце права на житло в системі конституційних прав людини і громадянина, проводиться його класифікація.

Встановлено, що конституційне право на житло є основним, індивідуальним, загальним, позитивним, спрямованим на громадян України, якщо інше не передбачено законом, правом.

Ключові слова: конституційне право на житло, права людини, соціальні права, основні права, класифікація прав.

Борисова Е.С. Право на жилье в системе конституционных прав человека и гражданина

Исследуется место права на жилье в системе конституционных прав человека и гражданина, проводится их классификация.

Установлено, что конституционное право на жилье является основным, индивидуальным, общим, позитивным, направленным на граждан Украины, если иное не предусмотрено законом, правом.

Ключевые слова: конституционное право на жилье, права человека, социальные права, основные права, классификация прав.

Borysova Kateryna. The right to housing in the system of constitutional human and civil rights

The article examines the place of the right to housing in the system of constitutional human and civil rights, classified this right.

© БОРИСОВА Катерина Сергіївна – аспірантка відділу конституційного права та місцевого самоврядування Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

The article determined that the constitutional right to housing is a basic, individual, general, positive, directed to the citizens of Ukraine, unless otherwise provided by law, the right.

Key words: constitutional right to housing, human rights, social rights, main rights, classification of rights.

Відсутність достатніх теоретичних розробок щодо конституційного права на житло, його місця в системі конституційних прав людини і громадянина, аналізу права на житло з точки зору класифікації прав людини і громадянина ускладнює розуміння правової природи даного права.

Більшість вчених розглядали конституційне право на житло з позиції правоздатності Є.О. Харитонов, Н.О. Санахметова, О.А. Пушкін, М.Н. Сібільов, М.К. Галаянтич, Б.Є. Стрельцин та інші чи суб'єктивного права Є.В. Богданов, І.П. Прокопченко, В.Ф. Маслов, Ю.К. Толстой, В.Н. Литовкин та інші. Загальну класифікацію прав досліджували В.Ф. Погорілко, Ю. М. Тодика, О.Ф. Скакун, О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко та інші. Проте досить значне коло питань щодо місця, правової природи конституційного права на житло залишаються невирішеними і сьогодні.

Права людини є невід'ємними від суспільних відносин. Саме вони визначають спосіб буття індивіда. Права людини є формою взаємодії людей, упорядкування їх поведінки та координації діяльності, вони ж є також засобом подолання протиріч і конфліктів. Права забезпечують нормативне закріплення умов життєдіяльності індивіда, що об'єктивно необхідні для нормального функціонування людини і держави. Права людини встановлюють міру свободи, що, з одного боку, забезпечує реалізацію суб'єктивних інтересів, а з іншого – не порушує можливостей, наданих іншим суб'єктам суспільних відносин¹.

Під конституційними правами і свободами людини і громадянина прийнято розуміти гарантовану Конституцією та державою міру можливої поведінки або діяльності особи (колективу осіб) з метою задоволення своїх потреб та інтересів у політичній, економічній, соціальній, культурній (духовній) та інших сферах суспільного життя. За своїм змістом права і свободи людини – це право на володіння, користування і розпорядження політичними, економічними, соціальними та культурними (духовними) цінностями; за формою – є видом, способом поведінки або діяльності особи чи колективу осіб в суспільстві з метою задоволення своїх політичних, економічних, соціальних і культурних(духовних) потреб і інтересів².

Не вдаючись в полеміку визначення терміну конституційних прав і свобод людини та громадянина, можна побачити певні проблеми. Так, деякі автори ототожнюють поняття конституційних прав і основних прав людини і громадянина, тим самим відносячи усі права до основних, що має право на існування³.

Совгіря О.В. вказує, що такі поняття, як «конституційні», «основні», «фундаментальні» права, часто вживаються у науковій літературі та є синонімами⁴.

Такої ж думки Лукашова О.А., Бобровник С.В., Скакун О.Ф., які вказують, що основні права індивіда – це конституційні права⁵. Виокремлення категорії основних прав не означає, що всі інші права є другорядними і такими, що вимагають менш значних зусиль з боку держави для їх реалізації. Йдеться про те, що основні права і свободи є стрижнем правового статусу індивіда, в них укорінюються можливості виникнення інших багаточисельних прав і свобод, необхідних для нормальної життєдіяльності людини⁶.

Відповідно до даного визначення, можна дійти висновку, що основними ці права є тому, що закріплюються в найвищих за силою нормативно-правових актах держави.

Проте, аналізуючи підстави класифікації прав людини і громадянина, ми бачимо у більшості авторів таку групу як «основні і додаткові». Тому вважаємо, що дане ототоження основних прав з конституційними є невдалим, так як воно викликає тавтологію в теорії конституційного права.

Виділяють такі групи прав і свобод людини і громадянина:

1) індивідуальні та колективні права, свободи; права і свободи громадян України та права і свободи людини (за суб'єктом)

2) основні і додаткові права, свободи та обов'язки (за походженням);

3) негативні і позитивні (право на захист від втручання, у здійсненні громадянських і політичних прав та право на поліпшення свого становища і підвищення культурного статусу)(за вміщеними у правах аспектів свободи)

4) абсолютні та відносні (за можливістю обмеження)

5) найбільш важливою визнається класифікація конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина за змістом (за сферою суспільних відносин) на: особисті (громадянські), політичні (публічні), екологічні, економічні, соціальні, культурні⁷.

Відповідно до ст. 47 Конституції України (далі – КУ) кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду⁸.

Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону.

Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду.

Право на житло є індивідуальним правом. Загальне право на житло мають всі індивіди незалежно від територіальної залежності та політико-правового зв'язку із державою. Проте далі законодавець вказує, що саме для громадян України держава створює умови, для будівництва житла, придбання його у власність або для того, щоб взяти в оренду; надання громадянам, які потребують соціального захисту житло безоплатно або за доступну для них плату. Не зрозумілим залишається така позиція законодавця, адже альтернативних варіантів отримання житла окрім купівлі, будівництва та взяття в оренду, не кажучи про можливість отримати пільги на реалізацію такого права, є недостатньо (спадкування, дарування, тощо) для реалізації права на житло іноземцями, особами без громадянства, біженцями. А тому, загальне право «Кожен має право на житло» порушується (є недієвим). Крім того, підвищується рівень обходу закону, тінювих операцій щодо нерухомості. Тому, пропонується внести зміни до Конституції України, а саме в частині 2 ст. 47 та викласти в редакції «Держава створює умови, за яких кожна особа матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду». Що ж до частини 3 ст. 47, пропонується доповнити цю статтю та викласти у такій редакції «Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону, якщо інше не передбачено міжнародно-правовими договорами згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України». Право на неможливість бути примусово позбавленим житла є правом людини.

До основного права належить: право на житло. Право на будівництво, купівлі, оренду; на безоплатне надання житла або за доступну ціну – є похідним правом.

Право на житло є абсолютним правом. Абсолютними є такі основні та особисті права людини, що не можуть бути обмежені або тимчасово призупинені у державі за жодних обставин. Відповідно, до ст. 64 Конституції України навіть за умов воєнного або надзвичайного стану не можуть бути обмежені права і свободи, які передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України. Отже право на житло є абсолютним.

Соціальні, економічні і культурні (духовні) права громадян України невіддільні від особистих і політичних, оскільки всі права і свободи взаємопов'язані і складають єдиний правовий статус людини і громадянина. Соціальні права людини і громадянина – певні можливості людини користуватися соціальними благами у сфері матеріального виробництва, трудової діяльності, освіти, здоров'я, відпочинку, які передбачені у відповідних статтях Основного Закону⁹.

Вчені-правознавці, такі як О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко, Совгіря О.В., В.Ф.Погорілко, Ю.М. Тодика, Р.Я. Демків, У.О. Єловських, В.П. Колісник, Ю.Г. Барабаш, В.Я. Тацій, О.В. Скрипнюк, Ю.С. Шемшученко, О.Ф. Фрицький, Б.А. Страшун та інші відносять право на житло до соціальних або соціально-економічних прав¹⁰.

Слід відзначити наявність суто термінологічних розбіжностей, які подекуди виникають при визначенні права на житло. Дійсно, в багатьох викладах системи прав людини і громадянина, ми можемо зустріти такі терміни, як «соціальні» та «соціально-економічні» права. Звісно, можна сказати, що останній з наведених термінів лише розширює групу соціальних прав та ставить поряд з ними ще й економічні права. Тому термін «соціально-економічні права» слід розуміти як соціально-економічні права¹¹. Але, як засвідчує більш ретельне ознайомлення з матеріалом, насправді, це питання, не може бути вирішено так легко, оскільки переважна більшість авторів, що вживають термін «соціально – економічні права» наголошують якраз на тому, що реалізація одних прав можлива лише разом із забезпеченням та гарантуванням інших¹¹. Наприклад, В. Чиркін пише, що соціальні та економічні права утворюють єдину групу соціально-економічних прав, оскільки в основі її виділення лежить спільний критерій захисту інтересів життєзабезпечення людини¹². Більше того, намагаючись провести чіткий розподіл на ці дві групи (в разі, якщо ми все ж таки погодимось із правомірністю виділення двох окремих груп прав, якими є, з одного боку, соціальні права, а з іншого – економічні), ми опинятимемось у ситуації коли, одне й те саме право, виявлятиметься належним одразу ж до двох груп¹³.

Проаналізувавши доктринальні погляди, ми доходимо до висновку, що хоча ці групи є взаємопов'язаними, проте кожна з них утворює самостійну систему відносин та зв'язків, а тому необхідно виділяти дві групи – соціальну та економічну.

На відміну від більшості особистих і політичних прав багато соціальних прав мають характер принципів і не забезпечуються безпосереднім захистом у судовому порядку. Вони, як правило, вносяться в окремі розділи конституції, які мають назву принципів, декларацій. Але це не означає, що цей вид прав зовсім не підлягає судовому захисту — захищаються не загальні формулювання, а вихідні від конституційних принципів права¹⁴.

Виходячи з вищенаведеного, ми можемо зробити висновок, що конституційне право на житло є основним, індивідуальним, загальним, спрямованим на грама-

дян України, якщо інше не передбачено законом, правом. Воно відноситься до соціальних прав людини і громадянина, і так як воно фіксує право індивіда на поліпшення свого становища і підвищення культурного статусу, вважаємо, що це позитивне право.

1. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за заг. ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – С. 85. **2. Конституційне право України:** підручник / за заг. ред. В.Ф.Погорілка. – К.: Наукова думка; Прецедент, 2006. – С. 126-127. **3. Скакун О.Ф.** Теорія держави і права: підручник / Скакун О.Ф. / пер. з рос. – Х.: Консум, 2006. – С. 172. **4. Совгіря О.В.** Конституційне право України: підручник / Совгіря О.В. [Електронний ресурс]. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1263111346808/pravo/konstitutsiyini_prava_svobod_i_obovyazki_lyudini_gromadyanina_ukrayini#772. **5. Обиця** теорія прав человека / под. ред. Е. А. Лукашева. – М.: Изд. НОРМА, 1996. – С. 17. **Теорія держави і права.** Академічний курс. – С. 87; Скакун О.Ф. Цит. праця. – С. 172. **6. Совгіря О.В.** Цит. праця. **7. Конституційне право України:** підручник / за заг. ред. В.Ф. Погорілка. – С. 126-127. **8. Конституція України** від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Офіційний вісник України. – 2010. – № 72/1. – Ст. 2598. **9. Конституційне право України:** курс лекцій / Демків Р.Я. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – С. 125. **10. Теорія держави і права.** Академічний курс. – С. 97. **Тодика Ю.М.** Конституційне право України / Тодика Ю.М. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uristinfo.net/2010-12-18-14-34-28/9-2010-12-18-14-33-20/152-roz6.html?start=1>; Конституційне право України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. В.П. Колісника та Ю. Барабаша. – Х.: Право, 2010. – С. 121; **Скрипнюк О.В.** Соціальна правова держава в Україні: проблеми теорії і практики / Скрипнюк О.В. – К.: Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2000. – С. 226-229; **Конституція незалежної України** / за ред. В.Ф. Погорілка, Ю.С. Шемшученка, В.О. Євдокимова. – К.: Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2000. – С. 140-148; **Конституционное (государственное) право зарубежных стран:** в 4 т. / отв. ред. Б.А. Страшун. – М.: БЕК, 1995. – Т. 1–2. С.154. **11. Козлова Е.И.** Конституционное право Российской Федерации / Е.И. Козлова, О.Е. Кутафин. – М.: Юристъ, 1995. – С.214-216; **12. Чиркин В.Е.** Конституционное право зарубежных стран / Чиркин В.Е. – М.: Юристъ, 2001. – С.84; **13. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні:** підручник / О.В. Пушкіна, В.М. Шкабаро, Т.М.Заворотченко. – Д.: Вид-во ДУЕП імені Альфреда Нобеля, 2011. – С. 147. **14. Тодика Ю.М.** Цит. праця.